

Verwacht niet te veel van verzoenen

TEKST EILDERT MULDER – 23/08/13, 00:00

Het theologisch elftal behandelt deze zomer het thema verzoening. Elke week komt één speler aan het woord, deze keer Elisa Klapheck.

Ik ben zuinig met het woord verzoening, want het blijft vaak oppervlakkig, ja zelfs onecht. Er zijn volgens de joodse traditie drie soorten verzoening - verzoening met God, verzoening met de andere mensen en verzoening met jezelf. De twee laatste zijn volgens mij alleen mogelijk als gevolg van de eerste, de verzoening met God. Verzoening met God betekent dat je helderheid krijgt. Je snapt op een diepere manier waarom een situatie is zoals die is. Daardoor begrijp je ook jezelf en de ander beter. Dat kan een diepe ervaring van verzoening teweegbrengen. Maar daarmee ben je er nog niet, nu begint het werk. Want in feite leef je in een wereld van conflicten en die zijn door een verzoeningsgezind inzicht nog niet opgelost.

In het jodendom is Yom Kippoer het feest van verzoening. Maar sommige dienstgangers beseffen met verbazing aan het eind van de dag, dat ze - ondanks de hele dag tesjoeva, inkeer - te hebben gedaan, meteen weer in oude patronen terugvallen en bijvoorbeeld een ruzie met hun partner beginnen. Je hebt je dan met God verzoend, maar voor de daaruit volgende verzoening met de mensen moet je nog de juiste toepassing vinden. En dat is vaak moeilijk.

We leven dus in twee sferen - in de ene is verzoening mogelijk, maar die is alleen ideëel. Ze is wel de voorwaarde voor verzoening in de andere sfeer, van de tastbare werkelijkheid. Verzoening in de ideële sfeer kan heel diep zijn. Maar in de concrete sfeer is verzoening vaak oppervlakkig. En misschien is dat al genoeg. Want vaak zijn de negatieve ervaringen die iemand heeft ondergaan zo diep dat het cynisch zou zijn een echte, diepe verzoening te verlangen.

Jozef en zijn broers

Er is een oude midrasj, bijbeluitleg, van het verhaal van Jozef en zijn broers. Het bijbelverhaal lijkt te eindigen met een verzoening, en dat is opmerkelijk in het licht van wat er is gebeurd. Volgens die midrasj was het dan ook geen echte verzoening. Want wat Jozef heeft doorgemaakt, is daarvoor te verschrikkelijk. Hij heeft verstoting ervaren, doodsangst. Eerst willen zijn jaloerse broers hem doden. Daarna stoppen ze hem in een put en ten slotte verkopen ze hem als slaaf, waarna hij in Egypte terechtkomt. Hij belandt in de gevangenis, maar op den duur ontwikkelt hij zich toch tot de onderkoning van de farao.

Als er een hevige hongersnood heerst, komen de broers vanuit Kanaän naar Egypte, op zoek naar eten. Dat is er in Egypte voldoende doordat Jozef in de goede jaren voedselvoorraden heeft laten aanleggen. De broers maken hun opwachting bij de onderkoning, niet wetend dat dat Jozef is. Ten slotte, na veel verwickelingen, maakt hij zich bekend. Als zijn vader Jacob overlijdt, reist hij met zijn broers naar Kanaän, om hem te begraven. Ze passeren dan opnieuw de put, waar ze Jozef destijds in hebben gestopt. De broers zijn bang dat Jozef wraak zal nemen. Maar hij stelt hen gerust, ze hebben met hun misdrijven alleen maar de wil van God uitgevoerd, zegt hij. Want doordat hij in Egypte terechtkwam, kon hij uiteindelijk zijn familie en veel anderen van de hongerdood redden.

Het klinkt mooi, maar de rabbijnen van die midrasj geloven Jozef niet. Ze vinden dat hij lichtzinnig spreekt. De verzoening is uiterlijk vertoon, hij spreekt in formules, in werkelijkheid haat hij zijn broers nog steeds diep. Uiterlijke, formele vergeving, verzoening aan de oppervlakte, is soms het enige waartoe een mens in staat is. Echte vergeving is soms onmogelijk, zoals ook bij de Shoa. Die valt buiten elke maatstaf voor vergeving. Het kan dan niet erom gaan vergeving te vragen, maar respect te

tonen voor de onverzoenlijke ervaringen.

Ook tussen Jozef en zijn broers is vergeving en verzoening onmogelijk. Daarvoor is het hele leven van Jozef te veel gebouwd op een verschrikkelijke gebeurtenis. Jozef kon zich met God verzoenen, en daardoor ook met zijn broers - weliswaar alleen oppervlakkig. Diep in zijn hart was hij niet met hen verzoend.

Uiterlijke, oppervlakkige vergeving zonder echte verzoening kom je ook in de politiek veel tegen. Egypte en Israël zijn ondanks hun vredesverdrag nooit verder gekomen dan een oppervlakkige verzoening. De haat in Egypte tegen Israël zit te diep. De vrede tussen Jordanië en Israël werd gesloten aan een tafel in een kale, lege woestijn, tussen premier Rabin en koning Hoessein. Ook dat was geen echte, diepe verzoening tussen twee volkeren, maar een introductie van een nieuw beeld aan de oppervlakte. Ook de verzoening tussen Duitsland en Frankrijk na de Tweede Wereldoorlog was waarschijnlijk vooral een demonstratie van uiterlijke gestes. Maar of de 'Duits-Franse vriendschap' werkelijk in alle diepte het politieke draagvlak van Europa zal zijn, moeten we nog maar zien.

Wat hebben we dan aan verzoening? Veel. Ze is toch een instrument voor meer vrede in de wereld. Maar we moeten tussen de twee sferen onderscheiden. Wat religieus een heel diepe, ideële ervaring kan zijn, blijkt bij de concretisering alleen als een oppervlakkige geste mogelijk. Misschien leert ons Yom Kippoer de verzoening heel hoog te achten, maar er toch niet te veel van te verwachten. Dat we de kleine geste leren te waarderen en daarin genoeg verzoenend potentieel zien, om een doodgelopen situatie een goede draai te kunnen geven."

Elisa Klapheck is rabbijn in Frankfurt

theologisch elftal

Smalbrugge De Korte - Jansen - Kalsky Leegte - Van Vlastuin - Klapheck Tollefsen - Van der Graaf Borgman - Nissen